

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 50
Sayfa/Page: 163-190
ISSN: 1302-6879

Yeni Assur Ordusunda Savaş Arabaları* Chariots in Neo-Assyrian Army

- Esra KAÇMAZ LEVENT*
- Hanifi BİBER**

*Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
Batman / Türkiye
Asst. Prof., Batman University, Faculty of
Sciences and Letters, Department of
Archaeology, Batman / Türkiye
arkeoesra@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2489-9527

**Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
Van/Türkiye
Assoc. Prof., Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Letters, Department of
Archaeology, Van / Turkey.
hanifibiber@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-3719-4120

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
23/06/2020
Kabul Tarihi / Date Accepted:
20/11/2020
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2020

Atf: Kaçmaz Levent, E. & Biber, H.
(2020). Yeni Assur Ordusunda Savaş
Arabaları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,
50, 163-190

Citation: Kaçmaz Levent, E. & Biber, H.
(2020). Chariots in Neo-Assyrian Army.
*Van Yüzüncü Yıl University the Journal of
Social Sciences Institute*, 50, 163-190

Öz

İnsanoğlunun taşıt kullanımına dair ilk veriler Güney Mezopotamya'da MÖ 4. bin yılın sonlarında (MÖ 3200-3100) Uruk yerleşiminin IVa evresinde ele geçen kil tablet üzerinde karşımıza çıkmaktadır. MÖ 3. bin yılın ilk yarısına gelindiğinde ise "Ur Standardı" ve "Akbaba Steli" olarak bilinen iki eserde tekerlekli arabaların ortaya çıktığı söylenebilir. MÖ erken 3. bin yıldan itibaren savaş tasvirlerinde görülen arabalar, savaş alanlarındaki hız kabiliyeti ve manevra gücü ile savunmanın temel silahlarından biri haline gelmiştir. Assur savaş arabaları, ordunun en önemli sınıfını oluşturmaktaydı. Ninurta-Tukulti-Aşşur'a (MÖ 1133) ait silindir mühür üzerinde görülen iki tekerlekli savaş arabası en eski tasvir olarak karşımıza çıkmaktadır. İlerleyen zamanlarda I. Assurnasirpal (MÖ 1050-1032) dönemine ait Beyaz Dikili Taş ve II. Tukulti-Ninurta (MÖ 888-884) dönemine ait tahrir olmuş bir duvar resminde görülen savaş arabaları, II. Assurnasirpal (MÖ 883-859) dönemi saray kabartmalarında sistematik olarak ele alınmıştır. II. Assurnasirpal (MÖ 883-859) ile Assurbanipal (MÖ 668-631) dönemi arasında geçen zaman sürecinde savaş arabaları gelişim göstererek ihtiyaçlara daha uygun bir hale getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Assur, ordu, iki tekerlek, savaş arabaları

* Bu makale YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalında tamamlanan "Yazılı ve Tasvirli Belgeler Işığında Yeni Assur Krallığında Ordu ve Savaş" adlı Doktora tezinden üretilmiştir. Ayrıca 2017 yılında İstanbul'da düzenlenen 2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences' de sözlü olarak sunulmuştur.

Abstract

First data related to the use of the vehicle by humankind appeared on a clay tablet found in the IVa phase of Uruk resident towards the end of the 4th millennium BC (3200-3100 BC) in South Mesopotamia. In the beginning of the 3rd Millennium BC, we can tell that wheeled vehicle chariots emerged on two objects; the “**Standard of Ur**” and “**Stele of Vulture**” from the early 3rd Millennium BC the cars taking place in the battlefield were also used for military purposes. With its active role in the war, cars became one of the main weapons-making states successful in terms of political, expanding, and defending the territory. Assyrian chariots constituted the main important part of the army. The oldest known Assyrian chariot depiction takes place on a seal in cylindrical form the Ninurta-Tukulti-Aššur period (1133 BC) dating to the Assurnasirpal I period (1050-1032 BC) and on a fragment of a wall painting from the Tukulti-Ninurta II period (888-884 BC). The earliest systematic studies on Assyrian chariots have been made on the palace reliefs of Assurnasirpal II. (883-859 BC). Between the reign of the Assurnasirpal II (883-859 BC) and Assurbanipal (668-631 BC), chariots had been developed into a more suitable form for fulfilling the needs.

Keywords: Neo Assur, army, two-wheeled, chariot.

Giriş

Güçlü, dinamik ve savaşçı bir halk olan Assurlular, yaptıkları dehşet ve korku verici savaşlarla büyük zaferler kazanmışlardır. Elbette ki; söz konusu zaferlerini iyi teşkilatlanmış güçlü ordularına borçludurlar. Assur tarihinin en parlak zamanlarının yaşandığı ve büyük zaferlerin elde edildiği Yeni Assur döneminde (MÖ 934-609) bir biri ardına tahta oturan güçlü Assur kralları (II. Assurnasirpal (MÖ 883-859), III. Salmanesser (MÖ 858-824), III. Tiglat-Pileser (MÖ 745-727), II. Sargon (MÖ 721-705), Sanherip (MÖ 704-681), Assurbanipal (MÖ 668-631) ordularını başarıdan başarıya koşturmuş ve Eski Çağ'ın Ön Asya coğrafyasında Assur Devletini dönemin en güçlü devleti haline getirmişlerdir.

Yeni Assur ordusunun en önemli gücünü oluşturan iki tekerlekli savaş arabalarının bilinen en eski betimi Ninurta-Tukulti-Aššur'a (MÖ 1133-1132) ait silindir mühürde görülmektedir (Nagel, 1966: Abb. 40; Madhloom, 1970: V, 2a). Bu mühürde altı ispitli yanları açık, hafif ağırlıktaki iki tekerlekli savaş arabasının üzerinde iki savaşçı betimlenmiştir. Diğer yandan I. Assurnasirpal (MÖ 1050-1032) dönemine ait Ninive'de yer alan Beyaz Obelisk (Börker Klahn, 1982: 179-180, no. 132, pls. 132a-d) üzerinde yer alan betimde benzer bir sahne görülmektedir. Ayrıca, II. Tukulti-Ninurta (MÖ 888-884) dönemine ait, Assur şehrinde bulunan tahrip olmuş bir ortostat üzerinde de savaş arabalarının betimlendiği bilinmektedir. İki tekerlekli savaş arabaları üzerine yapılan sistemli çalışmalar II.

Assurnasirpal (MÖ 883-859) dönemi saray kabartmalarının incelenmesiyle karşımıza çıkmıştır (Kaçmaz Levent, 2016: 220-255).

Büyük boyutlu olan ve dört atla çekilen savaş arabaları, esas olarak ani baskın için kullanılmaktaydı. Söz konusu arabalar, çok amaçlı keşif, sevkiyat ve ani baskın araçları olarak kullanılan daha eski ve daha hafif ağırlıktaki araçlardan geliştirilmişti. Hareketlerinin kısıtlanmasına neden olan atların üzerlerindeki ağırlıkların kaldırılmasından sonra savaş arabaları, en iyi biçimde ağır olarak silahlendirilmiş elit birliklere hızlı hareket etme ve ani saldırma konusunda uzmanlaşabilme imkânı yaratmıştır. Süvari sınıfı, araba sınıfındaki okçu birlikleri ve yakın muharebe birlikleri kadar etkili olmaya başlayınca sayılarında artış olmuş, bu durum manevra kabiliyeti yüksek olan savaş arabalarının aleyhine dönmüştür. Böylelikle, arabaların kullanılabilecekleri alanlar daha da sınırlanmıştır (Stillman ve Talls, 1984: 60).

Savaş arabalarında savaşan askeri birlik, düşman piyadelerine saldırır ve kuşatılmış kale savunucularına da karşı ok ve mızrakla savaşırdı.¹ Assur ordusu ve askeri yaşamı üzerine yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Pancritius, 1904; Hunger, 1912; Gökçek ve Akyüz, 2013; Dezsö, 2012; Dezsö, 2016; Kaçmaz Levent, 2016; Duymuş Florioti, 2016; Akyüz, 2018; Kavak, 2018). Bu makalede, önceki çalışmalar da temel alınarak, Yeni Assur ordusunun önemli sınıflarından birini oluşturan “savaş arabaları” değerlendirilmiştir. Bu bağlamda konu ile ilgili yapılmış veriler toplanmış ve yeniden gözden geçirilip çalışmaların eksik kalan yönleri tamamlanmaya çalışılmıştır. Çalışmamız çivi yazılı metinler ve tasvirli kabartmalar olmak üzere iki kaynaktan elde edilerek yapılmıştır. Böylelikle çalışmamızda hem bu iki kaynak hem de bu konu üzerine yapılmış diğer çalışmalar esas alınarak orduda ve savaşlarda önemli bir yere sahip olan savaş arabaları yeniden değerlendirilip ve detaylı bir çalışma yapılmaya çalışılmıştır. Bunun için aşağıda öncelikle kral dönemleri temel alınarak çivi yazılı ve tasvirli belgelerde savaş arabalarının gelişimi ve değişimi, akabinde savaş arabası birlikleri, savaş arabası türleri ve savaş arabalarının savaşlar üzerindeki etkisi adlı başlıklar oluşturulmuş ve bu başlıklar altında konu derinlemesine ele alınmıştır.

1. Yazılı ve Tasvirli Belgelerde Savaş Arabaları

1.1. II. Assurnasirpal (MÖ 883-859) Dönemi

Krallara eşlik eden birliğin başında savaş arabaları gelmektedir. II. Assurnasirpal, savaş arabalarından bahsettiği çok

¹<http://www.Xlegio.Ru/nosov/assyrian.htm> Osadnaya. (Erişim Tarihi: 20.06.2019)

sayıda krali yazıt bırakmıştır. Bu yazıtlar genellikle aynı cümleyle başlar “İki tekerlekli savaş arabalarımı ve askeri birliklerimi topladım...” (Grayson, 1991: A.0.101.1, I:45, 77, 104; A.0.101.17, I:64, III:139). Kral, MÖ 877 yılında Lübnan Dağları ve Akdeniz’e düzenlediği batı seferi sırasında Bît-Bahiāni, Bît-Adini, Kargamış, Sangara, Pattina, Lubarna gibi Kuzey Suriye krallarından savaş arabaları, süvariler ve piyadeleri ganimet olarak aldığından bahsetmiştir (Grayson, 1991: A.0.101.1, III:58-78). Kralın yazıtlarında Assurlular’ın hem savaş ganimeti hem de haraç olarak çok sayıda at ve savaş arabası aldıkları anlatılmaktadır. Örneğin, kral kendisine karşı isyan eden Bît-Zamāni soylularından Şa-ilima-damqa’nın *limmu*’sunda (MÖ 879) bilinen koşumları takılı 40 adet iki tekerlekli savaş arabası² (Grayson, 1991: A.0.101.19, 87:40) ve haraç olarak alınan 460 adet eğitilmiş koşumlu at³ (Grayson, 1991: 1991. A.0.101.1, II:120); A.0.101.17, IV:113-114; A.0.101.19, 87) elde ettiğini anlatmaktadır.

II. Assurnasirpal dönemine ait yazıtlardan bir kısmında da savaş arabalarının ve süvarilerin geçmesine elverişsiz olan yalçın kayalıklardan ve zorlu patikalardan güçlükle geçildiği anlatılmaktadır. (Grayson, 1991: A.0.101.1, I:45, 77, 104; A.0.101.17, I:64, III:139). Yine yazıtlarda, kralın ve ordusunun demir baltalarla dağları yarıp, bakır küreklerle yolları açtıktan sonra savaş arabalarının ilerleyebildiğinden bahsedilmektedir (Grayson, 1991: A.0.101.1, II:76-78, II:95-96; A.0.101.17, III:98-101, IV:31-33). Bu dönem yazıtlarında Assurlular’ın haraç olarak at temin ettiklerinden bahsedilmekte ve başarılı seferlerinde ganimet olarak da hem at hem de iki tekerlekli savaş arabası elde ettikleri anlatılmaktadır⁴ (Grayson, 1991: A.0.101.1, II:120; A.0.101.17, IV:113-114; A.0.101.19, 87).

II. Assurnasirpal dönemi kabartmalarında genellikle 3 atın çektiği arabalar görülmektedir (Schauensee ve Dyson, 1983: 59-77). Manevra kabiliyeti yüksek olan bu dönem arabalarının tekerlekleri altı ispitlidir ve araba kasasının yanına içi oklarla dolu iki okluk asılmıştır. Ayrıca bunların yanında arabalarda iki adet balta da yer almaktadır. İki tekerlekli savaş arabasının açık olan arkası, hayvan başı süslemeli bronz bir kalkanla kapatılmıştır. Yedek bir silah olan püsküllü mızrak, aracın arkasına bağlanmıştır (Littauer, 1976: 224). **(Res. 1)**

Bu dönemde savaş arabalarına koşulan iki atın yanında yedek olarak üçüncü bir at yer almaktaydı. Bu sayede eğer iki attan biri yorulur, yaralanır ya da ölürse atın değiştirilebilmesi gerçekleşirdi.

² GIŞ.GIGIR.MEŞ *ra-ki-suhal-lup-tu* ANŞE. KUR.RA.MEŞ LAL-at GIŞ.ni-ri-šu

³ ANŞE.KUR.RA.MEŞ LAL-at GIŞ.ni-ri-šu

⁴ ANŞE.KUR.RA.MEŞ LAL-at GIŞ.ni-ri-šu);

Bu dönemde görülen kabartmalardan birinde kraliyet savaş arabası, iki adet savaş arabası ile birlikte kuşatma altındaki şehre doğru kaçan düşmanı kovalamaktadır (Layard, 1849: 1853B, 13-14). **(Res. 1).**

Seferlerde, iki tekerlekli krali savaş arabasının arkasından gelen iki kişilik savaş arabasının yer aldığı kabartmalarda görülmektedir. **(Res. 2).**

Kralın savaş arabası, kendisiyle birlikte sürücü (*Mukil appâte*) ve kalkan taşıyıcı (*Taşlışu*) olmak üzere üçer kişiliktir. Kalkan taşıyıcı, kralın savaş arabasının karakteristik bir özelliği olup, tüm savaş arabalarına öncülük etmektedir (Madhloom, 1970: 13-14-15). Söz konusu mürettebat sivri uçlu miğferlidir. Araba sürücüsü ve savaşçı pullu zırhlıdır. Gözler ve burun açıkta kalacak şekilde tasarlanmış, pullu zırhlar miğferin kenarlarına tutturulmuştur. Kısa kollu pullu zırh dize kadar inmektedir (Meuszyński, 1981: Taf. 3, B-27). **(Res. 3).**

Assur, savaş düzeninde kraliyet savaş arabasının arkasında yer alan ve sağ ve sol kanadın birliğinin öncülüğünü yapan savaş arabalarında bir asaya tutturulmuş Tanrı Adad ve Nergal'i temsil eden iki sembol yer almaktadır (Dezso, 2012: 58). **(Res. 2).**

Savaş arabalarında yer alan sadaklar kasanın yan paneline çapraz konulmuştur (Madhloom, 1970: 3-17, Lev. IX/2). **(Res. 1-3).**

II. Assurnasirpal döneminde savaş arabaları ağır zırhlandırılmış atlar tarafından çekilmektedir ve yuvarlak şekildeki metal madalyonlarla güçlendirilmiş zırh, atın boyun ve sırt kısmını kaplamaktadır. **(Res. 2).** Atlara giydirilen at miğferleri atın alnını, hatta kafasının tamamını ve boynunu kaplamaktadır (Dezso, 2012: 62).

1.2. III. Salmanesser (MÖ 858-824) Dönemi

III. Salmanesser, savaş arabalarından bahsettiği çok sayıda yazıt bırakmıştır. Bu yazıtlardan birinde MÖ 853 yılında Assurlular, 12 Suriye kralından oluşan koalisyon ordusuna karşı ilk sefere çıktığında ve Qarqar yakınlarında savaştığı zaman, Damascus kralı Hadad-ezer, (Adad-idri) 1.200 adet savaş arabası, 1.200 süvari ve 20.000 piyadeyle, Hamath kralı Irhuleni, 700 adet savaş arabası, 700 süvari ve 10.000 piyade ile İsrail kralı Ahab, 2.000 adet savaş arabası ve 10.000 asker görevlendirmiş, Irginata'dan 10 adet savaş arabası ve Şiānu topraklarından 30 adet savaş arabası getirilmiştir (Grayson, 1996: A.0.102.2, II:90-95). Bu sayılar, o zamanlar Kuzey Suriye'de bulunan büyük devletlerin çok sayıda iki tekerlekli savaş arabasını bünyelerinde bulundurduklarını göstermektedir. Savaştan sonra

Assurlular, koalisyon ordusundan geriye kalan savaş arabalarını, süvarileri ve at koşum takımlarını ele geçirmişlerdir (Grayson, 1996: A.0.102.2, II:101-102; A.0.102.6, II:30-32). Assur savaş arabalarının ve süvarilerinin bu savaştaki sayıları bilinmemektedir; ancak III. Salmanesser Fırat Nehri 120.000 askerle geçmiştir. MÖ 849 ve 848 yıllarında Assur ordusu koalisyon ordusuyla tekrar karşılaşmıştır her iki yılda da onları yenmiş ve düşman ordusunun savaş arabalarını ve süvarilerini ele geçirmiştir (Grayson, 1996: A.0.102.6, II:65-66; A.0.102.8, 34-35). MÖ 845 yılında tekrar eden savaşta ise Assurlular savaş alanında koalisyon ordusunun çok sayıdaki iki tekerlekli savaş arabalarını ve süvarilerini yok etmiştir (Grayson, 1996: A.0.102.6, III:30-32; A.0.102.8, 44-47; A.0.102.10, III:23-24).

Kralın yazıtlarında savaş arabalarının üretimi ve atların yetiştirilmesi de anlatılmaktadır. Örneğin, III. Salmanesser'in ülkesinin hizmeti için ordusunda 2002 adet savaş arabasına yetecek kadar ata ve 5542 teçhizatlı süvariye sahip olduğundan bahsedilmektedir (Grayson, 1996: A.0.102.6, IV:47-48; A.0.102.10). Bunların dışında diğer önemli ikmal kaynakları ganimetler ve haraçlardır. Kral ilk 20 seferinde toplamda 9920 at ve katır ele geçirmiştir (Grayson, 1996: A.0.102.10, IV:36).

III. Salmanesser yazıtları at koşum takımlarından (ANŞE.KUR.RA.MEŞ LAL-*at* GIŞ.*ni-ri*) ve savaş arabalarından (Grayson, 1996: A.0.102.6, II:65-66; A.0.102.8, 34-35; A.0.102.6, III:8-10; A.0.102.8, 38-39) oluşan haraç listeleriyle biten ya da ganimet olarak çok sayıda iki tekerlekli savaş arabası ve at koşum takımları listeleyen birçok seferi kaydetmiştir (Grayson, 1996: A.0.102.1, 61; A.0.102.1, 70; A.0.102.2, I:47-48; A.0.102.2, I:51-II:3). Assurlular düzenledikleri seferler sırasında çok sayıda savaş arabaları ve at koşum takımları ele geçirmişlerdir (Grayson, 1996: A.0.102.2, 21-22.). İki tekerlekli savaş arabaları Assur ordusunun çok önemli bir koludur. Ataları gibi III. Salmanesser da iki tekerlekli savaş arabalarını dağlardan geçirmek için sağlam bakır kürekler kullanarak kudretli dağlarda yol açmıştır (Grayson, 1996: A.0.102.1, 19-22; A.0.102.2, I:18-20; A.0.102.2, II:39-42).

At zırhları, MÖ 9. yüzyılın 2. yarısında da yaygın olarak kullanılmıştır. III. Salmanesser dönemi yazıtlarda atlara demir zırh⁵ takıldığından bahsedilmektedir (Livingstone, 1989: 17; Grayson, 1976: A.0.102.17, 22).

III. Salmanesser dönemine ait Balawat Kapısının bronz levhalarında tasvir edilen, iki atlı savaş arabalarının tekerlekleri altı

⁵ *şi-ri* AN.BAR *ina* UGU ANŞE.KUR.RA *lul*-[...]

ispitli olup orta ağırlığa sahiptir (Schachner, 2007: 153-159, Abbs. 88-91, Tab. 42 (6.3.4.1 Die Streiwagen)). **(Res. 4).** Kabartmalarda kraliyet savaş arabası, Tanrı sembolleri taşıyan savaş arabaları ve ordunun muvazzaf savaş arabası olmak üzere üç farklı savaş arabası tasviri bulunmaktadır. Krali savaş arabası kralın arkasında beklerken (Barnett, 1960: 142) ya da kuşatma altındaki şehre saldırırken (Barnett, 1960: 142, 148, 149, 169) gösterilmiştir. Bu arabalar, en önde yer alırken onun arkasında iki sembol taşıyan iki tekerlekli savaş arabası (Schachner, 2007: 156-159) ve en sonda ordunun muvazzaf iki tekerlekli savaş arabası gelmektedir. **(Res. 5).** Muvazzaf iki tekerlekli savaş arabalarının mürettebatı, sivri uçlu miğfer takmış ve ok ve yay kuşanmış bir savaşçıdan ve bir sürücüden oluşmuştur (Barnett, 1960: 157, 167).

Madhoom (1970: 3-17, Lev. IX/2), II. Assurnasirpal ve oğlu III. Salmanesser döneminde kullanılan savaş arabalarında sadakların kullanımı dışında arabalar arasında pek bir fark olmadığını belirtmektedir. II. Assurnasirpal döneminde sadaklar, biri diğerinin üzerine gelecek şekilde çapraz asılı dururken III. Salmanesser döneminde sadaklardan biri dikey olarak yerleştirilmiştir (King, 1915: Pl. LXXIV). Bu dönemdeki araba kasalarının ön kısmı yuvarlaklaştırılmış ve yan panellerin üst kenarı düz bırakılmıştır. Sadaklarda ok, yay, balta ve zaman zaman mızrak bulunmaktadır. Kasaların arka iç tarafında mızrak yer almaktadır. Kasaların arka paneline kalkanlar asılmıştır. Kasalarda yana yana iki kişi taşınmaktadır, ancak zaman zaman bunların gerisinde üçüncü bir kişi de görülebilmektedir. III. Salmanesser'in savaş arabaları üç at yerine iki atla çekilen arabalardır (Madhloom, 1970: 3-17, Lev. IX/2; Gökçe, 2011: 19-20).

1.3. V. Şamşi-Adad (MÖ 823-811) Dönemi

III. Salmanesser'in halefi V. Şamşi-Adad, Daban Irmağı yakınlarında gerçekleştirdiği savaşında Marduk-balāssu-iqbi'yi yendiği zaman 100 adet iki tekerlekli savaş arabası ve 200 piyade ele geçirdiğinden bahsetmiştir (Grayson, 1996: A.0.103.1, IV:37-45; A.0.103.2, III:17-37a; A.0.103.4, 1-5). V. Şamşi-Adad'ın yazıtlarından onun da ataları gibi ganimet ya da haraç olarak çok sayıda iki tekerlekli savaş arabası ve at koşum takımı aldığı belirtilmiştir (Grayson, 1996: A.0.103.1, I:53b-II:4); A.0.103.1, II:32-34a); (A.0.103.1, II:34b-40)).

1.4. III. Tiglat-Pileser (MÖ 745-727) Dönemi

Madhloom (1970: 3-17) III. Tiglat-Pileser ve II. Sargon dönemlerinde savaş arabalarıyla ilgili önemli değişiklikler olduğunu ifade etmiştir. En önemli değişiklik, arabanın daha ağır hale getirilmesiydi. Buna göre dörtgen planlı kasaların artık arka üst bölümleri ovalimsi (Madhloom, 1970: 3-17, Lev. VII/2; Gökçe, 2011: 20) ve yüksek kenarlı olup, yan panelleri geometrik motiflerle bezelidir (Madhloom, 1970: 3-17, Lev. VII/2, Lev. XII/1, Lev. XIV/6, Lev. XV/3,4). Kasaların arka panellerinde kalkan ve mızrak kullanımı devam etmiştir. Sadaklar artık kasaların yan tarafına değil de ön kısmına dikey olarak konulmuştur (Gökçe, 2011: 20).

III. Tiglat-Pileser dönemine ait tasvirlerde, savaş arabaları atlarında at zırhı geleneğinin MÖ 8. yüzyılda da devam ettiği görülmüştür (Barnett ve Falkner, 1962: pls. IX, XV-XVI, LXXXI).

III. Tiglat-Pileser döneminde savaş arabalarına üçüncü görevli (*Taslisu*) eklenmiş böylelikle arabalı birliklerin gücü daha da arttırılmıştır. III. Tiglat-Pileser döneminde savaş arabalarında kullanılan tekerleklerin çapları büyürken, tekerlek ispitleri de sekize yükselmiştir (Littauer ve Crouwel, 1979: 106; Gökçe, 2011: 20).

Kral, bir kabartmasında savaş arabasında iki mürettebatla birlikte develerle kaçan Arapları kovalarken tasvir edilmiştir (Barnett ve Falkner, 1962: Pl. XV). (**Res. 6**).

1.5. II. Sargon (MÖ 721-705) Dönemi

II. Sargon dönemi savaş arabalarında üç kişiden oluşan mürettebat ile karşılaşırız. Üçüncü kişi, (*Taşlıšu*) biri sürücüyü (*Mukil appâte*) diğeri ise okçuyu (*Māru damqu*) koruyan iki yuvarlak kalkan tutmaktadır. Bu dönemde, atların sayısı dörde çıkarılmıştır (Yadin, 1963: 299). II. Sargon döneminde savaş arabasına koşulan atlar için yeni bir boyunduruk sistemi geliştirilmiştir. II. Sargon ve Sanherib dönemi kabartmalarında bu boyunduruğun dört at için tasarlandığı anlaşılmaktadır. Kral II. Sargon'un savaş arabası her zaman iki at tarafından çekilir olarak gösterilmiştir (Madhloom, 1970: 19-20). (**Res. 7**). II. Sargon döneminde savaş arabasının tekerlekleri sekiz ispitlidir ve araba kasası dört kişi taşıyabilecek kadar genişletilmiştir (Dalley, 1985: 40). Bu özellik Assurbanipal döneminde giderek yaygınlaşmıştır (Madhloom, 1970: 20). Arabada yer alan görevliler sivri başlıklı miğfer takarlardı. (**Res. 8**). Eğer, kral yayını kullanıyorsa, iki görevli iç içe geçmiş bitki ve çiçek motifleriyle süslü geniş uzun kalkanla kralı korurlardı. (**Res. 9**). MÖ 8. yüzyılın son çeyreğinde at zırhı, Assur ordu teçhizatlarının arasında yer almamıştır (Dezso, 2012: 60).

1.6. Sanherip (MÖ 704-681) Dönemi

II. Sargon ve Sanherip döneminde savaş arabasındaki askerler, arabanın savunulması zor olan yan ve arka kısımlarının korunması amacıyla, süvariler tarafından desteklenmiştir. Böylelikle savaş hattının sağ ve sol kanatları güçlendirilmiştir. Sanherip ve Assurbanipal dönemi savaş arabaları (Barnett vd., 1998: Pls. 308, 314, 315) biçim yönünden ve arabadaki görevli bakımından II. Sargon dönemi savaş arabalarıyla benzerlik göstermektedir. MÖ 7. yüzyılda da savaş arabası sekiz ispitli, daha geniş kasalı ve dört kişiyi taşıyabilecek kapasiteye sahiptir. Kral, artık savaş arabasında yer almazken esir ve ganimetlerin taşındığı geçit törenlerinde gösterilmektedir (Nadali, 2010: 134-135).

Assur savaş arabası betimlemelerinde araba dingilleri genellikle kasanın alt arka tarafında yer almıştır. Sanherip dönemi, krali savaş arabası betimlemelerinde dingillerin bitim kısımlarının rozetlerle bezendiği görülmektedir. Littauer ve Crouwel, (1979: 106) ve Gökçe, (2011: 20) bu bezemeli kısımların dingil başlıkları olabileceğini belirtmişlerdir.

Savaş arabası ekibinde yer alan kalkancılar, düşman oklarından korunmak amacıyla kalkanlarını arabadaki diğer askerlerin başları üzerine gelecek şekilde taşımışlardır. Böylece arabadaki mürettebatın düşmana doğru hareket hızları artmıştır.

Assur ordusunun en büyük gücü olan savaş arabalarının etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için MÖ 691 yılında Elamlılar ile yapılan savaşa bakılması gerekecektir. Sanherip, bu savaşta düşman askerlerini oklar ve mızraklarla nasıl alt ettiklerini saray kâtibine şöyle anlatmaktadır:

...Elam kralının başkomutanı ile soylularının girtlaklarını koyun boğazlar gibi kestim... Koşumlara alışık olan atlarım nehre dalar gibi, akan kanlarının içine daldılar; savaş arabalarımın tekerlekleri kan ve çamur içinde kaldı. Savaşçıların cesetleri yaprak gibi dağıldı ovaya... Korkunç savaşa girdikleri anda sürücülerini ölen arabaların atları, kendi başlarına kalmışlardı; bir o yana bir bu yana koşturuyorlardı. ...Elamlılar'ın müttelikleri olan Kaldeliler'in liderlerine gelince, yaptığım katliamdan paniğe kapılıp şeytanla karşılaşmış gibi oldular. Çadırlarını terk edip hayatlarını kurtarmak için kaçarlarken askerlerinin cesetlerini çiğnediler. Korkudan arabalarının içine pislediler... (Saggs, 1984: 258).

1.7. Assurbanipal (MÖ 668-631) Dönemi

Assurbanipal dönemi savaş sahnelerinde kralın savaş arabasının mürettebatı kralla birlikte dört kişiyi taşır hale gelmiştir. Böylelikle, savaş arabaları, bir sürücü (*mukil appate*) ile okçu (*maru damgu*) ve iki kalkan taşıyıcıdan (*taslisu*) oluşan dört kişiden oluşan bir mürettebatı taşıyabilecek büyüklüğe ulaşırken, daha hafif ve daha gelişmiş bir mekanizmaya kavuşmuştur. Asker sayısının artışıdaki yenilikle birlikte, askerlerin daha hızlı hareket etmesi düşmanlarına aniden saldırmalarına olanak sağlamıştır (Stillman ve Talls, 1984: 60-61). (Res. 10).

Sekiz ispitli tekerleklerin çapları daha geniş hale gelirken ispitler de kalınlaştırılmıştır. Atlar deri zırhlıdır. Her iki kalkan taşıyıcı iç içe geçmiş kirişlerle süslenmiş yuvarlak bronz kalkan kullanmışlardır. Mürettebatın tamamı sivri uçlu miğferli ve pullu zırhla kuşanmıştır. (Res. 11). Ağır teçhizat ile kuşanmış olan zırhlı atlar ve zırhlı mürettebat savaşlarda, özellikle yakın dövüşte iki tekerlekli savaş arabalarının güvenilirliğini ve etkisini arttırırken diğer yandan zırh, arabanın ağırlığını da arttırmıştır. Böylece arabanın manevra kabiliyeti, hareket kabiliyeti ve hızı azalmıştır. Bu dönemde arabanın ağır olmasından dolayı arabayı çeken üç at kullanılmış daha sonra at sayısında artış olup dört atın çektiği arabalar kullanılmaya başlanmıştır (Gabriel, 2007: 206).

2. İki Tekerlekli Savaş Arabası Birlikleri

Savaş arabalı birlikler, II. Assurnasirpal döneminde süvari birliği henüz gelişmemişken ani saldırılar için kullanılmış, II. Sargon döneminden itibaren savaş arabalarının yerini artık süvari sınıfı almıştır (Noble, 1990: 61). Böylelikle Sanherib döneminde savaş arabalarının kullanımı giderek azalmıştır. Savaş arabası birlikleri savaşlardaki önemini kaybetse de savaş arabası güç ve saygınlık simgesi olarak varlığını Assur devletinin yıkılışına kadar sürdürmüştür. Sanherib döneminde kralın savaş arabası, savaştan sonra kralın yanında ya da kral arabadayken resmedilmiştir (Barnett vd., 1998: Pls. 48, 60, 91, 132, 149, 156, 485). Yanı sıra Assurbanipal'in savaş arabasındayken muharebe halinde olduğu birkaç istisna da mevcuttur (Barnett vd., 1998: Pls. 288-299).

Assur yazılı kaynaklarında savaşlarda ele geçirilen iki tekerlekli savaş arabaları ile Assur savaş arabalarının boyutları belirtilmiştir. MÖ 2. bin yılın sonlarından MÖ 9. yüzyıla kadar Assurlular sık sık 30, 33 ve 40 adet savaş arabasından oluşan küçük savaş arabası birlikleri ele geçirmişler ya da bu sayılardan oluşan savaş arabası birliklerini mevzilendirmişlerdir. Bu büyüklükteki savaş

arabası birliğinin bir müfreze olduğu varsayılırsa, 100 ya da 120 adet iki tekerlekli savaş arabası bir tabur büyüklüğünde olmalıdır. Yüz yirmi adet savaş arabasından oluşan bir tabur, her biri 40 adet savaş arabasından oluşan 3 müfrezenin ya da her biri 30 adet savaş arabasından oluşan 4 müfrezenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Yüz adet iki tekerlekli savaş arabasından oluşan bir tabur, muhtemelen her biri 33 adet savaş arabasından oluşan üç müfrezenin birleşmesiyle oluşuyordu. MÖ 8. yüzyılın 2. yarısında II. Sargon döneminde 50, 100 ya da 200 adet savaş arabasından oluşan birliklerin daha yaygın hale geldiği görülmektedir. Muhtemeldir ki, o dönemde bir müfreze 50 adet savaş arabasından oluşuyordu ve bir tabur da 100 adet savaş arabasından (her biri 50 adet savaş arabasından oluşan 2 müfreze) ya da 200 adet savaş arabasından (her biri 50 adet savaş arabasından oluşan 4 müfreze) oluşuyordu (Lie, 1994: 409-410).

Assur kraliyet yazıtlarında çok sayıda savaş arabasından bahsedilmektedir: II. Tukulti-Ninurta, kullanıma hazır 2702 ata, 1371 adet savaş arabasına sahip olmakla övünürken (Grayson, 1991: A.0.100.5, 130-131), III. Salmanesser, 2002 adet iki tekerlekli savaş arabasına yetecek kadar (4004 at) kullanıma hazır ata sahip olduğunu yazıtlarında anlatmaktadır (Grayson, 2000: A.0.102.6, iv:47-48).

Yukarıda sayılanlar dışında Nimrud At Listelerinde (Dalley ve Postgate, 1984: 99, ii:16-23) geçen savaş arabası birliklerinde 5 birlikten oluşan şehir birlikleri vardı (Dezso, 2012: 78). İlk şehir birliği olan *Aššurāia* idi ve bu birlik şehir birlikleri arasında alay kadar güce sahip olan en büyük birlikti (Dezso, 2012: 78, Res. 1, 9).

İkinci şehir birliği olan *Arraphāia* idi. *Arraphāia* birliğinin nisbi gücü on subaydan oluşmuş olup, bu birlik orduya destek olarak başında genellikle on subay bulunan askeri grupla hazır bulunurdu (Dezso, 2012: 79). Üçüncü şehir birliği yedi subayın başında olduğu *Armāia* idi. Dördüncü birlik, dört subayı olan *Arzuināia*, beşinci birlik yedi subaydan oluşan *Arbailāia* idi (Dezso, 2012: 81).

Söz konusu şehir birlikleri Assur merkez ordusundaki kraliyet kolordusunun (*kišir šarrūti*), komutanı olan Baş Haremağası (*rab šar-rēšē*) tarafından komuta edilmişlerdir. Subayları ise müfreze komutanları olarak görev yapmıştır. (*rab kišir*) (Dezso, 2012: 80).

3. İki Tekerlekli Savaş Arabası Türleri

II. Assurnasirpal'in kraliyet yazıtları, güçlü ve sağlam savaş arabalarından⁶ (Grayson, 1991: A.0.101.1, II:53-54: II:103-104; A.0.101.17, III:36-37, IV:61-62) bahsetmesine rağmen saray

⁶ GIŞ.GIGIR.MEŞ KAL-tu.

kabartmalarında bunlara rastlanmamıştır (Dezso, 2012: 69). III. Tiglat-Pileser'in saray kabartmalarında betimlenen savaş arabaları standart boyutta ve tekerlekleri sekiz ispitlidir. Kabartmalar, savaş arabası panellerini dikdörtgen zırh plakalarla kaplanmış halde göstermiştir (Barnett ve Falkner, 1962: pls. XLIII, LXVIII, LXXXII). Bunlar, ağır ve zırlı (*tahlīpu*) olan savaş arabalarının tek örnekleridir. II. Sargon döneminde savaş arabaları sekiz ispit tekerlekli ve üç ya da bazen dört kişilik mürettebatı ile tek tipte görülmektedir (Botta ve Flandin, 1984: pl. 58). Sanherip dönemi kabartmaları sadece kraliyet savaş arabalarını ve dini törenlerde kullanılan birkaç savaş arabasını tasvir ederken (Layard, 1853B: pl. 25; Barnett vd., 1998: no. 187;no. 513-514, Room LXX, slabs 10-11;648-649) Assurbanipal dönemi saray kabartmaları dört kişilik mürettebatı ve tekerlekleri sekiz ispitli olan savaş arabalarını tasvir etmektedir. Dolayısıyla Assur kabartmalarında farklı türdeki (*ša-šēpē*, *tahlīpu* ve *pattūte*) iki tekerlekli savaş arabaları arasında farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır (Dezso, 2012: 70).

3.1. İki Tekerlekli Savaş Arabası (*Ša-šēpē*)

Bu terim özel bir tür savaş arabasına değil, muhtemelen *ša-šēpē* muhafızlarının savaş arabası birliğine işaret etmektedir (Fales ve Postgate, 1992: 150, II:4; 152, R. I:5). Anlaşıldığı kadarıyla bu terimin savaş arabası türünden ziyade savaş arabalı muhafız birliğine ya da unvanlarına ait olduğu düşünülmektedir (Dezso, 2012: 70).

3.2. Zırlı İki Tekerlekli Savaş Arabaları (*Tahlīpu*)

Kabartmalarda sadece birkaçı zırlı iki tekerlekli savaş arabası gösterilmiştir. Bazı savaş arabalarının yan panelleri metal plakalarla kaplandığından zırh görevi gördüğü düşünülmektedir. Ayrıca atların zırlı (Layard, 1853B: pl. 28; Barnet ve Falkner, 1962: pls. CXVI-CXVII) olması da bir avantaj sağlamış olmalıdır. Yazılı kaynaklarda zırlı atlardan (Lacheman, 1955: 16:20:2) ve zırlı iki tekerlekli savaş arabalarından (Lacheman, 1955: 19-20; Dezso, 2002: 195-216) bahsedilmektedir. (Res. 3. 10. 11)

Assur ordusunun, bir alaydan daha fazla olan *tahlīpu* iki tekerlekli savaş arabası birliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak zırlı *tahlīpu* iki tekerlekli savaş arabalarından özel belgelerde de bahsedilmiştir⁷ (Radner, 2002: 35, 6). Örneğin MÖ 8 yüzyıla ait Nimrud At Listelerinde yanları açık savaş arabaları (*pattūte*) ile birlikte zırlı savaş arabaları da (*tahlīpu*) yer almaktadır (Dezso, 2006:

⁷ [GIŠ.GIGI]R *tah-lip-a-ni*

Res. 6-7). Bu bilgiye göre bu iki türdeki savaş arabaları muvazzaf savaş arabası birliğine ait değildir ve güçlü savaş arabası birlikleri oluşturamamışlardır. Ancak bu iki tür birkaç alay büyüklüğüne ulaşabilmiştir (Dalley ve Postgate, 1984: 101, I:18-19).

3.3. Yanları Açık İki Tekerlekli Savaş Arabası (*Pattūte*)

Bu tip savaş arabası muhtemelen yanları açık iki tekerlekli av arabasıdır. Bu terim, I. Tıglat-Pileser⁸ (MÖ 1114-1076) (Grayson, 1991: A.0.87.1, VI:80-81), Aşşur-bēl-kala⁹ (MÖ 1073-1056) (Grayson, 1991: A.0.89.7, IV:10:), II. Aşşur-dān¹⁰ (MÖ 934-912) (Grayson, 1991: A.0.98.1, 70:), II.Adad-nirārī¹¹ (MÖ 911-891) (Grayson, 1991: A.0.99.2, 123) II. Tukulti-Ninurta¹² (MÖ 890-884) (Grayson, 1991: A.0.100.5, 135), II. Assurnasirpal (MÖ 883-859) (Grayson, 1991: A.0.101.30, 87) ve III. Salmanesser (MÖ 858-824) dönemi (Grayson, 2000: A.0.102.6, iv:47-48.R-II, A.0.102.6, IV:42-43) kraliyet yazıtlarındaki av sahnelerinde yer alan arabalar için kullanılmıştır (Postgate, 1990: 37).

II. Sargon dönemine ait Nimrud At Listelerinde görülen bu tür savaş arabaları bir birliği temsil etmektedir (Dalley ve Postgate, 1984: 111, 2). Metinlerde bu birliğe bağlı 17 toprak atı ve 11 sefer atı ile birlikte toplamda 28 at listelenmiştir. Assurbanipal dönemine kadar yanları açık savaş arabasının hiçbir mürettebatı çivi yazılı kayıtlarda yer almamıştır. Bu tip savaş arabaları ağırlıklı olarak bu kralın döneminde yapılan saray kabartmalarında görülmektedir. Bu tip arabaların çok sayıdaki savaş arabacısı (Fales ve Postgate, 1992: 5 (ADD 857), I:24-27, II:2;9 (ADD 860), II:13-17; Kwasman ve Parpola, 1991: 310 (ADD 185), 315 (ADD 420), 316 (ADD 421), 317 (ADD 60), 325 (ADD 470)) Assurbanipal döneminde bilinmektedir ve bu dönemden itibaren veliaht prensin (Fales ve Postgate 1992: 150 (ADD 834+++), II:8; 152 (ADD 971), Rev. I:12) savaş arabacıları da yazılı metinlerde yer almıştır.

4. Savaş Arabasının Savaş Üzerindeki Etkisi

Meydan savaşlarında kullanılabilme imkânı olan savaş arabaları dönem dönem mürettebat sayısı, çeşidi ve şekli bakımından değişiklik göstermiştir. Savaş arabası, savaş denklemine yeni bir yöntem eklemiştir. Savaş arabasıyla tanışmadan önce savaşı kazanan

⁸ GIŞ.GIGIR-*šu pa-at-tu-te*

⁹ GIŞ.GIGIR-*šu pa-at-tu-te*

¹⁰ GIŞ.GIGIR-*ia pa-tu-te*

¹¹ GIŞ.GIGIR-*ia pa-at-tu-te*),

¹² GIŞ.GIGIR-*ia pa-at-tu-ti*

ordular, yenilen tarafın önemli derecede can kaybına sebep olabilecek takibe nadiren girişmişlerdir. Savaşta avantajlı durumda olan askerler yorgun olduklarından, kaçan düşman askerinin peşinden gitmeye yetecek gücü kendilerinde bulamamış olmalıdır.

İki tekerlekli savaş arabası bu durumda etkisini göstererek savaşın seyrini değiştirmiştir. Düşman askerlerinin dizilişinin bozulmasıyla birlikte savaş arabası, kaçan kalabalığın içine doğru bir askerinin koşabileceğinden çok daha büyük hızla dalabilmiştir. Amaç yanaşık düzeni yarıp geçmekten ziyade hedefleri birer birer vurmaya olduğu için savaş arabasının hızı saatte 8 ile 12 km olarak tahmin edilmektedir (Dezso, 2012: 147). Bu hızda giderken platform dengeli olduğundan, sürücü aracı iyi kontrol edebilmiş ve okçu, belirli hedefleri seçip bu hedeflere atış yapmaya yetecek zamana sahip olmuş görünmektedir.

Savaş arabası, hedefe yaklaştığında manevra yaptırabilen deneyimli sürücülerle birlikte koordineli bir biçimde çalışan eğitilmiş savaş arabası okçusunun kaçan askerlere attığı on oktan dokuzunu isabet ettirmiştir. Eğer kaçmakta olan asker zırh ve kalkanını atmışsa, nişan alarak yapılan her atış ölümcül olmuştur. Buna karşın, şayet kaçan askerler zırhlarını atmamışlarsa, savaş arabacıları enseye, omuzlara, omurganın alt bel kısmına ve kaçan askerinin zırhı aşağı yukarı inip çıktıkça sırtında açılması muhtemel yerlerine nişan almada ustalaşmış olmalıydılar.

Buradan şu sonuca varmak mümkündür; savaş arabasının eğitilmiş bir okçusu koşmakta olan bir askeri ensesinden ya da omurgasından kolayca vurabildiğinden, bu atış hedefteki kişiyi ya felç etmiş ya da öldürmüştür. Savaş arabacısı tarafından ustalıklı kullanılan bir mızrak darbesi de aynı derecede ölümcül etkiye sahip olmalıdır. Savaş arabaları, savaş alanında mekanik açıdan ölümcül bir takip yapma imkânı sunmuştur.

Sonuç

Savaş arabası, savaşın her aşamasında etkili bir biçimde kullanılabilen, ilk hareketli silahtır. Önceleri savaş meydanına yük ve asker taşıyan arabalar, daha sonra düşman ordu düzenini özellikle de piyade nizamını kargaşaya uğratan savaş makinaları haline gelmiştir. Kabartmalardan ve yazılı kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Yeni Assur döneminde iki tekerlekli savaş arabalarının kullanımı başta av, savaş ve kraliyet törenlerinde görülmektedir.

Yeni Assur ordusunun en önemli gücünü oluşturan iki tekerlekli savaş arabalarının en eski örneği Ninurta-Tukulti-Aşşur (MÖ 1133-1132) dönemine ait silindir mühürde tasvir edilmiştir. Bu

mühürde altı ispitli yanları açık, hafif ağırlıktaki iki tekerlekli savaş arabasının üzerinde arabayla atları kontrol eden sürücü ile arabanın önünden kaçmaya çalışan dağ keçilerini kovalayan avcı betimlenmiştir. Diğer yandan I. Assurnasirpal (MÖ 1050-1032) dönemine ait Ninive’de yer alan Beyaz Obelisk (Börker Klahn, 1982: 179-180, no. 132, pls. 132a-d) üzerinde yer alan betimde sadak sayısı ve atların koşum takımları farklı olan benzer bir savaş arabası görülmektedir. Ayrıca, II. Tukulti-Ninurta (MÖ 888-884) dönemine ait, Assur şehrinde bulunan tahrip olmuş bir ortostat üzerinde de savaş arabalarının betimlendiği bilinmektedir.

Savaş arabasının tasarımı ve gelişimi, taktiksel ihtiyaçlara ve arazi koşullarına göre belirlenmiştir. Savaş arabalarında, önceleri, iki ya da üç atın çektiği iki savaşçı yer alırken daha sonra arabalar, gelişim göstererek dört atın çektiği ve dört savaşçının olduğu daha hızlı ve fonksiyonel bir hale gelmiştir

İki tekerlekli savaş arabaları üzerine yapılan sistemli çalışmalar II. Assurnasirpal (MÖ 883-859) dönemi saray kabartmalarının incelenmesiyle mümkün olmuştur. Buna göre, savaş arabaları kasanın ön kısmı yuvarlatılmış ve kasa, bir tür zırh görevi gören panellerle kaplanıp ağır savaş arabalarına dönüştürülmüştür. Aynı şekilde, atlar da ağır şekilde zırhlandırılmışlardır. Böylelikle, hem askeri personelin hem de atların güvenliği artırılmıştır. **(Res. 2-3).**

III. Salmanesser (MÖ 858-824) dönemindeki savaş arabalarında, sadakların kullanımı dışında II. Assurnasirpal dönemi arabaları arasında pek bir fark olmadığı görülmektedir. II. Assurnasirpal döneminde sadaklar, biri diğerinin üzerine gelecek şekilde çapraz asılı dururken III. Salmanesser döneminde sadaklardan biri dikey olarak yerleştirilmiştir.

III. Tiglat-Pileser (MÖ 745-727) ve II. Sargon (MÖ 721-705) dönemlerinde savaş arabalarında önemli değişikliklerin olduğu görülmüştür. Bu değişiklik, tekerlek çaplarının ve jantlarının büyümesi ve ispit sayısının altıdan sekize doğru artmasıdır. Böylece savaş arabalarının dayanıklılığı ve sağlamlığı artmıştır. II. Assurnasirpal (MÖ 883-859) döneminden itibaren altı ispitli tekerlekli arabalar kullanılırken, III. Tiglat-Pileser (MÖ 745-727) döneminden Assurbanipal (MÖ 668-631) dönemine kadar sekiz ispitli tekerlekler kullanılmaya başlamıştır. Böylece savaş arabalarının savaş alanındaki yüksek hızlara karşı dayanıklılığı ve engebeli arazi koşullarına karşı da sağlamlığı artmıştır. Ayrıca, ahşap çemberin yere temas eden dış yüzeyi demirden koruyucu bir çember ile kaplanmıştır.

II. Sargon dönemi savaş arabalarında üç kişiden oluşan mürettebat ile karşılaşırız. Üçüncü kişi, (*Tašlīšu*) iki yuvarlak kalkanyla arabadaki sürücüyü (*Mukil appāte*) okçuyu (*Māru damqu*) korumuştur. (**Res.7**). Bu dönemdeki diğer önemli gelişme ise dört atın birlikte koşulabileceği boyunduruk sisteminin kullanılmaya başlamasıdır. Bu nedenle atların sayısında da bir artış olduğunu söyleyebiliriz.

II. Sargon ve Sanherip döneminde savaş arabasındaki askerler, arabanın savunulması zor olan yan ve arka kısımlarının korunması amacıyla, süvariler tarafından desteklenmiştir. Böylelikle savaş hattının sağ ve sol kanatları güçlendirilmiştir. Ayrıca bu döneme ait bir diğer değişiklik, krali savaş arabalarında dingillerin bitim kısımlarının rozetlerle bezenmiş olmasıdır.

Assurbanipal döneminde savaş arabaları, bir sürücü (*mukil appate*) ile okçu (*maru damqu*) ve iki kalkan taşıyıcıdan (*taslisu*) oluşan dört kişiden oluşan bir mürettebatı taşıyabilecek büyüklüğe ulaşırken arabalar, daha hafif ve daha gelişmiş bir mekanizmaya kavuşmuştur. Asker sayısının artışıyla birlikte, askerlerin daha hızlı hareket etmesi, düşmanlara ani saldırıların gerçekleşmesine olanak sağlamıştır (Stillman ve Talls, 1984: 60-61). (**Res. 10**).

Bu dönemde sekiz ispitli tekerleklerin çapları daha geniş ve daha büyük hale gelirken ispitler de kalınlaştırılmıştır. Atlar deri zırhla kaplanmıştı. Mürettebatın tamamı sivri uçlu miğferli ve pullu zırhla kuşanılmıştı. (**Res. 11**). Ağır teçhizat ile kuşanmış olan zırhlı atlar ve zırhlı mürettebat savaşlarda, özellikle yakın dövüşte iki tekerlekli savaş arabalarının güvenilirliğini ve etkisini arttırırken diğer yandan zırh, arabanın ağırlığını da arttırmıştır. Böylece arabanın manevra kabiliyeti, hareket kabiliyeti ve hızı azalmıştır. Bu dönemde arabanın ağır olmasından dolayı arabayı çeken üç at kullanılmış daha sonra at sayısında artış olurken dört atın çektiği arabalar kullanılmıştır (Gabriel, 2007: 206).

Yakın dövüşlerde savaş arabasındaki savaşçılar, arabadan inip bir piyade gibi savaşa müdahil olmuştur. Savaş arabasındaki okçular, düşmanlarla uzun mesafede savaştıkları gibi diğer yandan mızrak ve baltalarla da yakın dövüşerek düşman piyade düzenlerini bozguna uğratabilmiştir. Eğer düşmanın piyade düzeni parçalanırsa okçular tekrar savaş arabasına binip düşman kuvvetlerinin kalıntılarını yok ederek düşmanı dehşet verici bir etkiyle takip edebilmiştir.

Savaş arabalarının en büyük avantajı, açık arazilerde yapılan savaşlarda piyade güçlerine destek ve asker sağlamasıdır. Dahası, (Keegan, 1995: 229; Gabriel, 2007: 206) ‘da belirttiği üzere, savaş arabaları savaş alanında ilerleme hızını birdenbire arttırıp, savaşçıların

uzun menzilli bileşik yaylarıyla başarıya ulaşmalarındaki en büyük destekçidir. Ancak, savaş arabalarıyla saldırıya uğrayanlar da düşmanlarının atlarına nişan almış, arabaların geçişini engelleyecek barikatlar kurmuş ve okların delmesini önleyen zırhlar kuşanmıştır. Bunun yanı sıra, arabaların hareketini kısıtlayan engebeli ve zor arazilerde savaşmayı tercih ederek arabaların hareket kabiliyetini ciddi derecede kısıtlamıştır. Bu durum, arabalı birlikler açısından dezavantaj oluşturmuştur. Savaş arabalarının hareket kabiliyetlerini kaybettikleri anlarda düşmana vurulan şok vuruşunun başarısız olduğu görülmüştür. Bu başarısızlık, atış gücü ve manevra kabiliyeti olan ve savaş arabalarının yerini alabilecek süvari sınıfının güçlenmesine neden olmuştur (Gabriel, 2007: 206).

Savaş arabaları, savaşlara öldürücü yeni bir boyut kazandırmıştır. Okun, savaş arabası ile uyumu artırılmış, arabanın hareket hızına bağlı olarak ok atış hızı da artmıştır. Savaş arabası mürettebatına 2-3 mızrakçı eklenerek piyadelerin de savaş arabalarında yer aldığı görülmüştür.

Savaş arabasıyla ilgili en büyük zorluk engebeli arazilerde yaşanmıştır. Bu yüzden sefer esnasında araba tamir ustalarının birliğe eşlik etmesi zorunlu hale gelmiştir. Bunun yanında başkentlerde savaş arabaları için depo ve tamir alanlarının bulunduğu, Kalhu'daki Fort Salmanassar'dan ele geçen tabletlerden anlaşılmaktadır (Thureau ve Dangin, 1912: 96-97).

Tüm savaş arabası mürettebatı birer mızrak, kılıç, kalkan ve balta taşır şekilde tasvir edilmiştir. Düşmana vurulan ilk darbeden sonra savaşçılar, birer ağır silahlı piyade olarak savaşmışlardır. Düşmanların, saldırıları kırmak için yeterli donanımları olmadığı zaman, kazanma umutları azalmış, giderek durduramadıkları saldırılar, aldıkları darbeler ve ortaya çıkan bölünmeyle düşman ordusu dağılmıştır. (Thureau ve Dangin, 1912: 96-97).

Kaynakça

- Barnett, R.D. (1960). *Assyrische Palastreliefs*. Prague: Artia.
- Barnett, R.D. ve Falkner, M. (1962). *The Sculptures of Assur-nasir-pal II (883-859 BC), Tiglat-Pileser III (745-727 B.C.), Esarhaddon (681-669 B.C.) from the Central and South-West Palace at Nimrud*. London: Trustees of the British Museum.
- Barnett, R.D. (1976). *The Sculptures from the North Palace of Ashurbanipal, at Niniveh (668-627 BC)*. London: British Museum Publications Ltd.
- Barnett, R.D., Bleibtreu, E. ve Turner, G. (1998). *Sculptures from the Southwest Palace of Senharip at Niniveh (668-627 BC)*. London: British Museum Publications Ltd.
- Botta, P.E. ve Flandin, E. (1849). *Monuments de Ninive, vols. I-II*. Paris: Imprimerie nationale.
- Börker Klähn, J. (1982). *Alt Vorderasiatische Bildstelen und vergleichbare Felsreliefs, (Baghdader Forschungen, 4)*. Mainz am Rhein: Von Zabern.
- Dalley, S.M. ve Postgate, J.N. (1984). *Tablets from Fort Shalmaneser, (Cuneiform Texts from Nimrud, III)*. Oxford: Oxford University Computing Service
- Dalley, S.M. (1985). Foreign Chariotry and Cavalry in the Armies of Tiglath-Pileser III and Sargon II. *Iraq* 46, 31-48.
- Dezso, T. (2001). *Near Eastern Helmets of the Iron Age*. Oxford: J. and E. Hedges.
- Dezso, T. (2006). A Reconstruction of the Army of Sargon II (721-705 BC) based on the Nimrud Horse Lists. *State Archives of Assyria Bulletin*, 15, 93-140.
- Dezso, T. (2012). *The Assyrian Army The Structure of The Neo-Assyrian Army as Reconstructed from the Assyrian Palace Reliefs and Cuneiform Sources, 2. Cavalry and Chariotry*. Budapest: Eötvös University.
- Dyson, R.H. ve Schauensee, M. De (1983). *Hasanlu Horse Trappings and Assyrian Reliefs, in Essays on Near Eastern Art and Archaeology in Honor of Charles Kyrle Wilkinson*. New York: The University of Chicago Press.
- Fales, F.M. ve Postgate, J.N. (1992). Imperial Administrative Records, Part I: Palace and Temple Administration, (*State Archives of Assyria*), VII, 3-127.
- Fuchs, A. (1994). *Die Inschriften Sargons II. aus Khorsabad*. Göttingen: Göttingen Cuvillier.
- Gabriel, R.A. (2007). *Soldiers Lives Through History.-The Ancient World*. London: Greenwood Pub Group.

- Gadd, C.J. (1936). *The Stones of Assyria: The Surviving Remains of Assyrian Sculpture, their Recovery, and their Original Positions of Assyria*. Chatto & Windus. London: Cambridge University.
- Gökçe, B. (2011). *Arkeolojik Buluntular, Betimleme Sanatı ve Yazılı Kaynaklar Işığında Urartu Krallığı'nda Tekerlekli Taşıtlar*", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Grayson, A.K. (1991). *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC I (1114-859BC), The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods, Vol.2*. London: University of Toronto Press.
- Grayson, A.K. (1996). *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC. II (858-745 BC) (The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods, 3)*. London: University of Toronto Press.
- Grayson, A.K. (2000). *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC II (858-745), (The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods, Vol. 3)*. London: University of Toronto Press.
- Keegan, J. (1995). *Savaş Sanatı Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Kinnier Wilson, J.V. (1972). The Nimrud Wine Lists. A Study of Men and Administration at the Assyrian Capital in the Eighth Century, B.C., *Cuneiform Texts from Nimrud, I*. London: British School of Archaeology in Iraq.
- King, L.W. (1915). *Bronze Reliefs from the Gates of Shalmaneser, King of Assyria B.C.860-825*. London: Printed by order of the Trustees.
- Kwasman, TH. ve Parpola S. (1991). Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I: Tiglath-Pileser III through Esarhaddon, *State Archives of Assyria VI*, 383-386.
- Lacheman, E.R. (1955). Excavations at Nuzi, vol. VI: The Administrative Archives, *Harvard Semitic Series, 15*. Cambridge: Harvard University Press.
- Layard, A.H. (1849). *The Monuments of Niniveh: From Drawings made on the Spot*. London: the British Museum.
- Layard, A.H. (1853A). *The Monuments of Nineveh, (First Series)*. London: Harrison & Son.
- Layard, A.H. (1853B). *Second Series of the Monuments of Nineveh including Bas-Reliefs from the Palace of Sennacherib and Bronzes from the Ruins of Nimroud*. London: J. Murray.
- Levent Kaçmaz E. (2016). *Yazılı ve Tasvirli Belgeler Işığında Yeni Assur Krallığı'nda Ordu ve Savaş*, (Yayımlanmamış Doktora

- Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Lie, A.G. (1929). *The Inscriptions of Sargon II, King of Assyria, I: The Annals*. Paris: Geuthner.
- Littauer, M.A. (1976). New Light on the Assyrian Chariot. *Orientalia* 45, 217-226.
- Littauer, M.A. ve Crouwel J.H. (1979). *Wheeled Vehicles and Ridden Animals in the Ancient Near East*. Leiden-Köln: Brill.
- Littauer, M.A. ve Crouwel J.H. (1996). *The Origin of the True Chariot*. Heslington: Antiquity Publications Ltd.
- Livingstone, A. (1989). Court Poetry and Literary Miscellanea, *State Archives of Assyria, III*, 1-85.
- Madhloom, T.A. (1970). Armour and Weapons, *The Chronology of Neo-Assyrian Art*. London: The Athlone Press.
- Meuszyński, J. (1981). *Die Rekonstruktion der Reliefdarstellungen und ihrer Anordnung im Nordwestpalast von Kalhu (Nimrūd) (Baghdader Forschungen, 2)*. Mainz: P.v. Zabern.
- Nadali, D. (2010). Assyrian Open Field Battles in: *Vidal, J., ed., Studies on War in the Ancient Near East. Collected Essays on Military History, (Alter Orient und Altes Testament, 372)*. Munster: Ugarit-Verlag.
- Nagel, W. (1966). *Der Mesopotamische Streitwagen und seine Entwicklung im ostmediterranen Bereich" (Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, 10)*. Berlin: Hessling.
- Noble, D. (1960). Assyrian Chariotry and Cavalry. *State Archives of Assyria Bulletin IV*, 61-68.
- Nosov, K. (2004). Osadnaya tehnika Antiçnosti i Srednevekov'ya, Erişim: www.Xlegio.Ru/nosov/assyrian.Htm. (Erişim Tarihi: 20.06.2019)
- Postgate J.N. (1990). The Assyrian Porsche?. *State Archives of Assyria Bulletin*, 4(1), 35-38.
- Pullu, S. (2007). Antikçağ'da Zırhlı Savaş Makineleri: Assur Ordusunda Tank, *Sosyal Bilimler Dergisi*, IX. 2.
- Radner, K. (2002). *Die neuassyrischen Texte aus Tall Šēh Hamad, Berichte der Ausgrabung Tall Šēh Hamad / Dūr-Katlimmu, Band 6, Texte 2*. Berlin: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Saggs, H.W.F. (1984). *The Might That Was Assyria*. London: Sidgwick & Jackson.
- Schachner, A. (2007). *Bilder eines Weltreichs. Kunst- und kulturgeschichtliche Untersuchungen zu den Verzierungen eines Tores aus Balawat (Imgur-Enlil) aus der Zeit von*

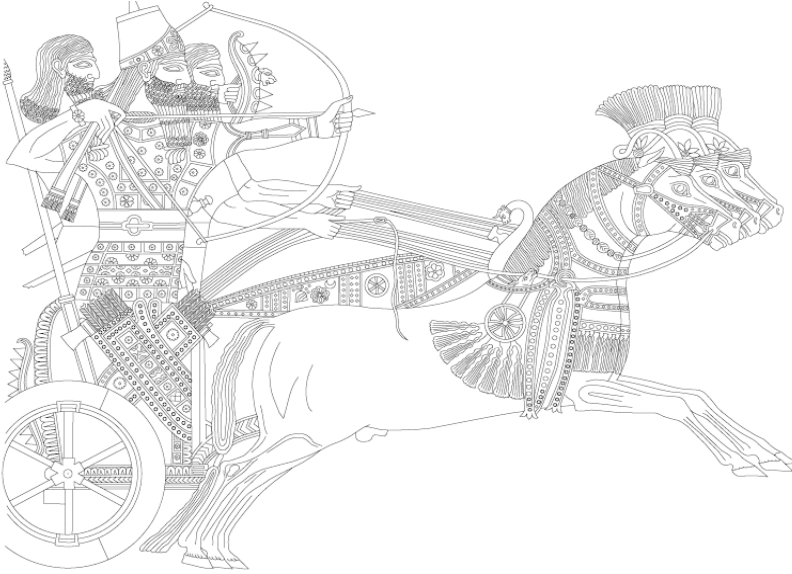
Shalmanassar III, König von Assyrien Subartu XX. Turnhout: Brepols.

Stillman, N. ve Tallis, N. (1984). *Armies of The Ancient Near East 3000 BC to 539 BC.* Cambridge: Wargames Research Group.

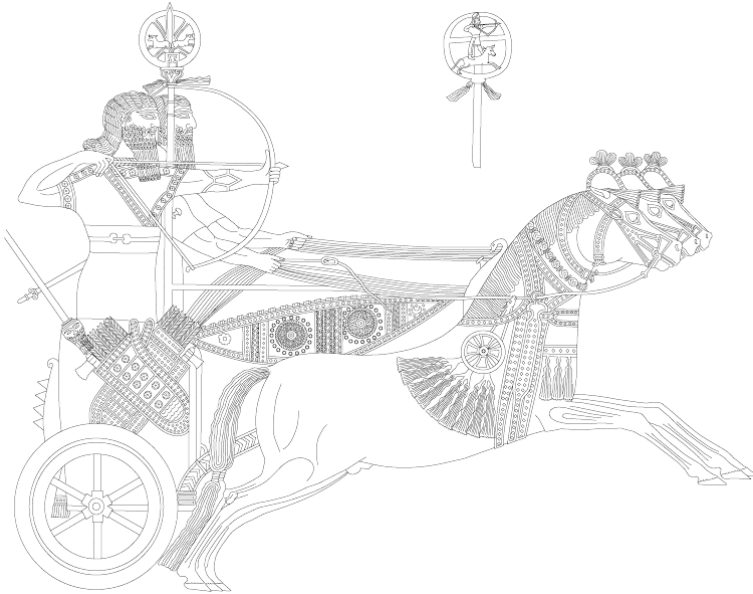
Thureau Dangin, F. (1912). Une Relation de la Huitième Campagne de Sargon. *Textes cunéiformes du Louvre, 3.* Paris: Paul Geuthner.

Yadin, Y. (1963). *The Art of Warfare in Biblical Lands.* London: McGraw-Hill.

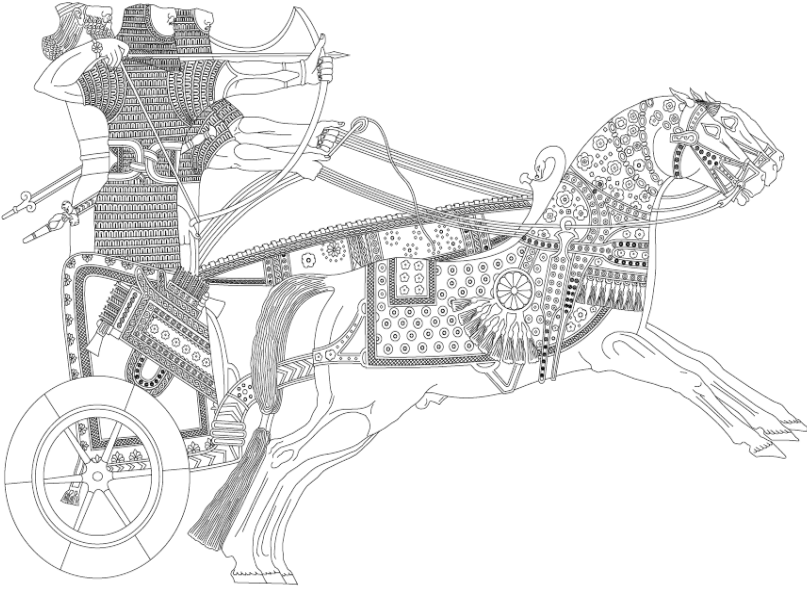
RESİMLER

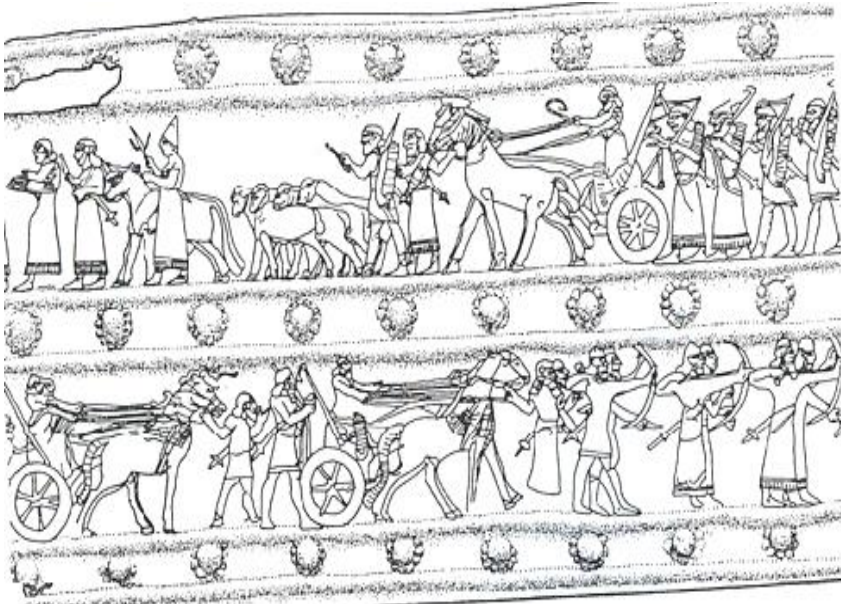
Res. 1. II. Assurnasirpal (MÖ 883-859) Dönemi iki tekerlekli savaş arabası (Layard, 1853A: 13)

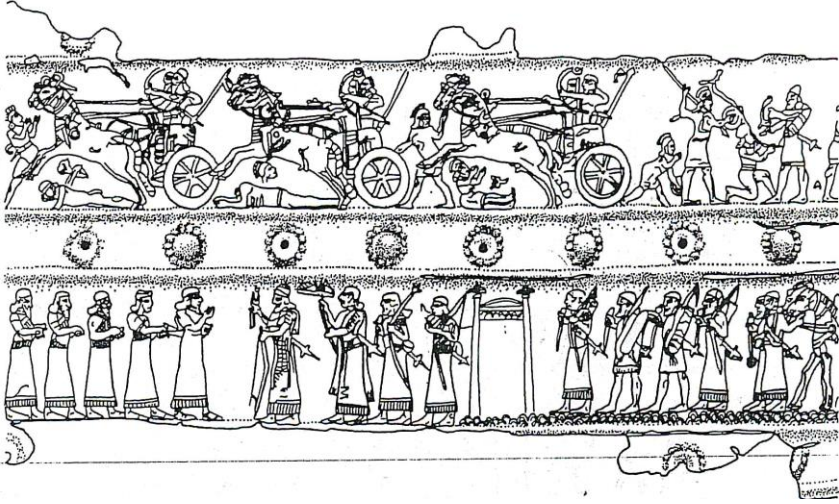
Res. 2. II. Assurnasirpal (MÖ 883-859) Dönemi Savaş Arabası (Layard, 1853A: 14)

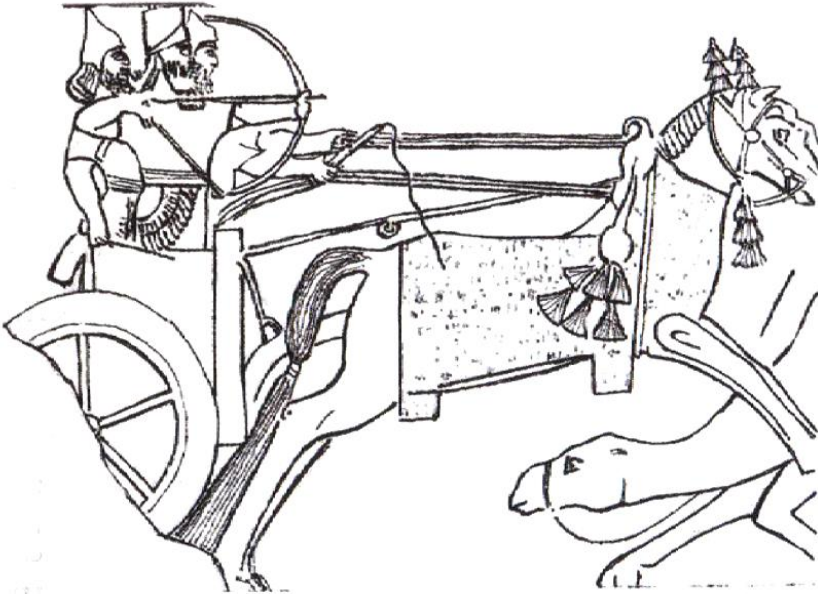
Res. 3. II. Assurnasirpal (MÖ 883-859) Dönemi Savaş Arabası. (Layard, 1853A: 28)

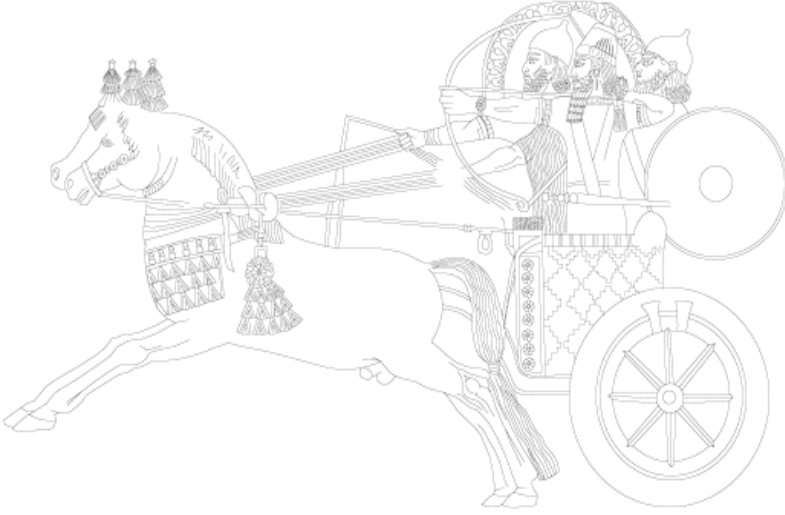
Res. 4. Balawat Kapısı II. Bant. (Sugunia Seferi). III. Salmanesser (MÖ 858-824) Dönemi. Altı İspitli Savaş Arabaları (King, 1915: 22)

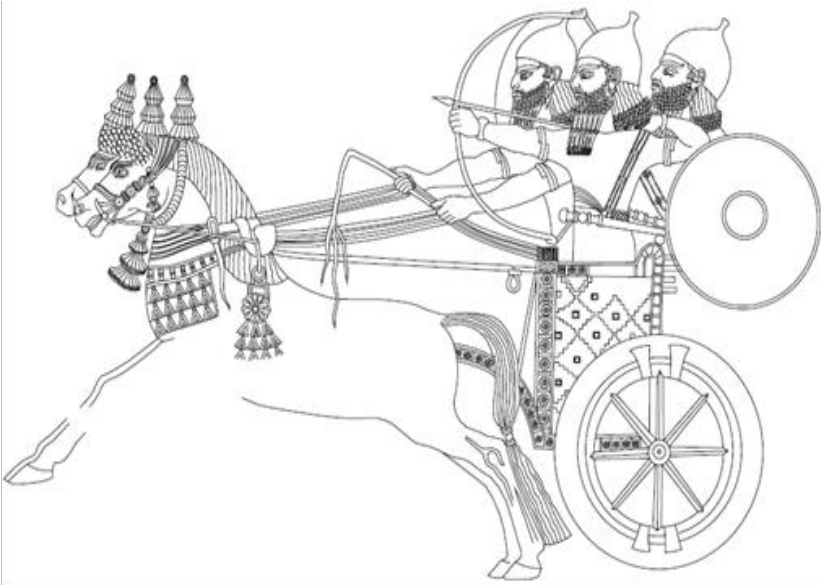
Res. 5. Balawat Kapısı. VII. Bant. (Arzaşkun Seferi). III. Salmanesser (MÖ 858-824) Dönemi. Assurlular'ın Savaş Arabalarıyla Urartulu askerlere saldırışı.

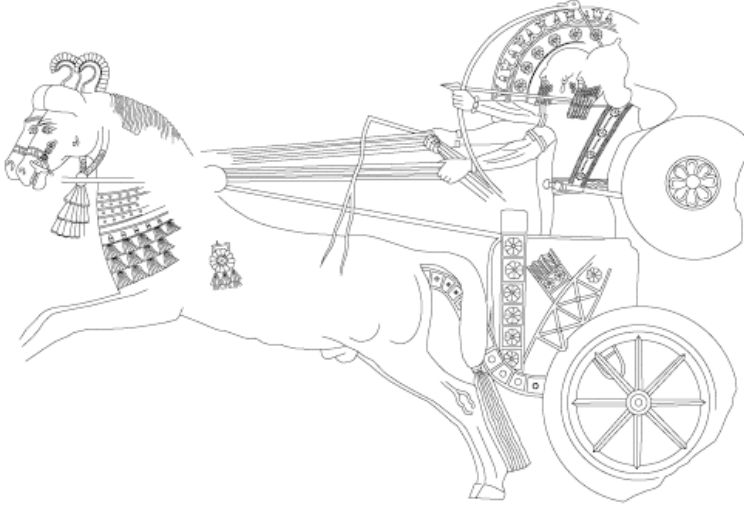
Res. 6. Kalhu Orta Saray. III. Tigrat-Pileser (MÖ 745-727) Dönemi. III. Tigrat-Pileser Savaş Arabasıyla Araplar'a karşı savaşmakta. (Gadd, 1936: Res. 10)

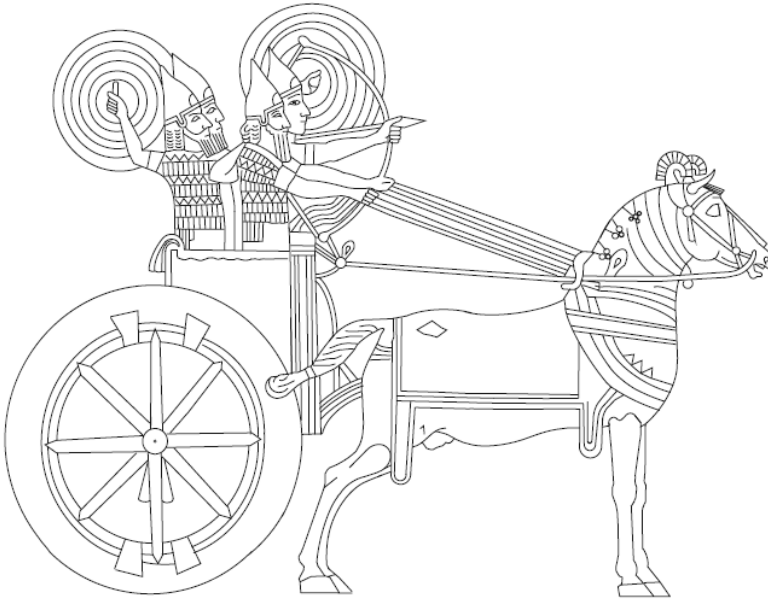
Res. 7. II. Sargon Savaş Arabasında Ok atarken. II. Sargon (MÖ 721-705) Dönemi (Botta ve Flandin, 1849: I, 65)

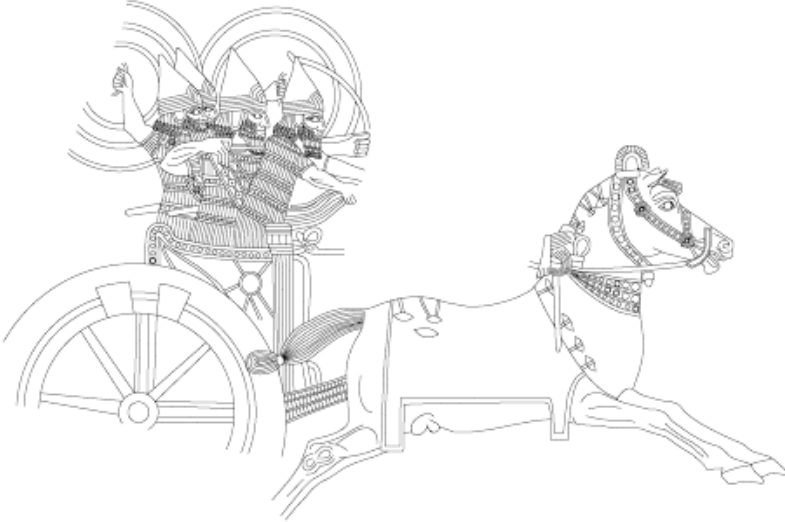
Res. 8. II. Sargon (MÖ 721-705) Dönemi. Sivri başlıklı miğferli üç savaş arabası mürettebatı. (Botta ve Flandin, 1849: 76)

Res. 9. II. Sargon (MÖ 721-705) Dönemi. Savaş Arabasında görülen bitkisel ve rozet motifli kalkan. (Botta ve Flandin, 1849: 59)

Res. 10. Assurbanipal (MÖ 668-631) Dönemi. Dört kişilik mürettebatın yer aldığı savaş arabası. (Barnett, 1976: LXIX)

Res. 11. Assurbanipal (MÖ 668-631) Dönemi. Mürettebat ve atlar zırhlı. (Barnett vd. 1998: 388)

